

Dr. Radó Dezső 125 ÉVES A FŐVÁROS KERTÉSZETE (részletek)

Bevezető

A 125 esztendő önmagában is okot adna visszapillantásra. Am ehhez a születésnaphoz éppen 1992-ben érkezett el a Kertészet, amikor a döntéshozók az átalakulás mikéntjét fontolgatják, így elhatározásukat segítheti a múlt ismerete, annak lényezőszerű elemzése.

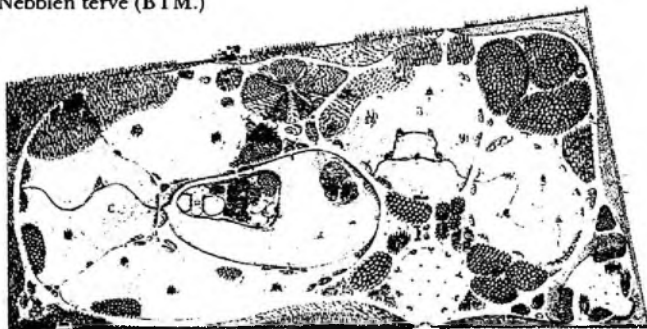
Tanúvallomásumat hitelesítheti, hogy 22 évig (1962-től 1984-ig) a Főváros Kertészetének igazgatója voltam.

Pest-Budán a faültetés a Városligetben kezdődött, amely a nemzetközi szakirodalom szerint a világ első közkertje. Az Ökördülőnek, majd Városerdőnek nevezett terület közpark-karrierje 1755-ben kezdődött. Ekkor rendelte el Mária Terézia, hogy a nemrégiben Pesthez csatolt területen fákat ültessenek. Először fűzfák, utána szederfák következtek, majd megjelent az amerikai bevándorló, az akác is. Ezzel a Városerdő már üdülőterületnek számított.

1785-ben Hülf Móric polgármester rendeletére az Újvároserdőből Lágymányosra költöztették a vásárosokat és mutatványosokat. (Ma is megszívlelendő intézkedés!) A parkosítás gondolata Boráros János városbíró nevéhez fűződik, aki 1794-ben tette meg erre vonatkozó javaslatát, és aki a végrehajtásban is lelkesedéssel vett részt. 1795-ben az ő javaslatára létesítettek a park középpontjában vendéglőt, és ő szorgalmazta a további fásítást is.

1808-ban lépett a Liget életébe József nádor, aki az általa létrehozott Szépítő Bizottságon keresztül pályázatot írt ki a rendezésre. A pályázaton Nebbien Henrik francia származású kertész, gazdasági tanácsos tervét fogadták el, s kétszáz arannyal jutalmazták meg. Nebbien terve a *Magyarország Népkertje* elnevezést viselte.

Nebbien terve (BTM.)

A Nebbien-terv 700.000 forintot irányzott elő a Liget parkosítására, de ennyi pénze a városnak nem volt, így 300.000 forintra módosították a költségeket,

tíz évi megvalósításra. Az 1820-ig tartó munkálatok során a talajt feltöltötték és kiszárították, továbbá kivágták a régi akácfákat, és új fákat telepítettek. Ekkor kerültek a platánok a Ligetbe József nádor alcúti birtokáról.

A városligeti parkosítással csaknem egyidőben másutt is megkezdődött a faültetés. 1783-ban az Orczy-kertben ültettek fákat, majd fásították a Városmajort az Ördögárok jó termőtalajú partján. (Valamikor itt állott a budai akasztófa, ezért az itt létesített faiskolát még 1925-ben is "Ecce homo"-réti faiskolának nevezték.)

Az 1789-es évhez fűződik az első Duna-parti fasor telepítése a mai Roosevelt tér helyén. E fasor egyetlen hírmondója, egy 203 éves akác, roskatagon, mankóval alátámasztva még látható a tér fái között. E fákat ültetésük után - kertészet még nem lévén - rabokkal gondoztatták.

József nádor 1796-ban angolkertté alakította a Margitszigetet. A Sziget parkosításával egyidőben megkezdtek a Várhegy fásítását is. E korszakból is van még élő emlék; a Várhegy déli rondellájánál látható, impozáns méretű japánakác. Belül üreges, odvas, de délceg tartása reményt nyújt, hogy megéri 1996-ot; kétszázadik születésnapját.

1808-ban megalakult a Királyi Szépítő Bizottság, amely szép kertekkel ajándékozta meg Budát. 1810-ben Pesten elültették a Vilma királyné úti fasort, amely alatt a pesti polgárok kikocsikázhattak a Városligetbe.

A történeti hűség megkívánja, hogy megemlékezzünk róla: Pest-Budán már a reformkorban is dolgoztak kertészek, és ezt József nádornak köszönhetjük. A nádor a bécsi Schönbrunn és a Burg Tost nevű kertésznek három fiát hozatta Pestre; közülük Tost Károly (1789-1852) 20 éves korától haláláig, tehát 43 évig volt a Margitsziget főkertésze. Két fivére szintén kertész: Antal a várban, Vencel a Nádorkertben, ami a Budafoki út környékén feküdt, a déli vasúti összekötőhíd tájékán. Tost Károly kitűnő szakmai tudással és tervezői tehetséggel igyekezett összhangot teremteni az akkori szőlőültetvények, és a felüldülést szolgáló díszkert funkció között. A szemtanúk, és az egykori szakirodalom a legnagyobb elismerés és bámulat hangján írt a paradicsomi szépségű, csodálatos szigeti növényegyüttesről, amely már magán viselte az ún. *tájképi kert* elemeit, száműzve a történelmi, vagy barokk kastélykertek mesterkéltségét, a növények természetével ellenkező alakra nyírt mértani formációit.

Tost Károly tehetségét az 1838-as, a Margitszigeten is nagy pusztítást okozó pesti árvíz tette próbára. Az árvíz után eltűntették a károk nyomait. Tost Károly - mint számára értéktelen csecsebecsét - beszolgáltatta a gödrökből előkerült kincseket, ékszereket, és nagy kertészürellemmel hozzálátott a Sziget

növényállományának újratelepítéséhez. Megalkotta mai helyén a rozáriumot - Rózsakertet -, és az általa telepített fák közül még ma is látható a Víztorony mellett álló fenséges platán.

Az 1840-es években gróf Széchenyi István - megúnván Pest poros, piszkos utcáit -, fasor telepítését határozta el. A vállalkozás nem volt könnyű, mert a tervezett fasor helyén a Neugebaude ("Újépület") állott, mely - mint katonai létesítmény - sem ültetvényt, sem épületet nem tűrt meg a környéken a *glacis*-ban, azaz puskalövésnyi területen. Széchenyinek Bécsben, a Közös Hadügyminisztériumban kellett engedélyért talpalnia a fasor érdekében. Végre 1846-ban felesége "Virulj!" jelszóval, mozsárdurrogás közepette elültette a fasort a mai Szabadság téren. A helyen Teles Ede szobrászművész alkotása emlékeztet az eseményre. Széchenyi fái túléltek az Újépületet, amelyet 1897-ben lebontottak, hogy helyére kerüljön a szépen parkosított Szabadság tér.

1849-ben parkosították a Ferenc József (a mai Roosevelt) teret. Ez nyilván összefüggött a Lánchíd megnyitásával.

A Szabadságharc leverése utáni első ájulásból felocsúdva, 1853-54-ben újabb sétányt telepítettek az Erzsébet térre, majd a következő évben megkezdték a népligeti homok megkötését akácfák telepítésével. Ezzel megtörtént a legnagyobb fővárosi közpark "alapfá-letétele".

Ezekhez az évekhez más események is kapcsolódnak. Így például 1855-ben ünnepélyesen elültetik az első fát a Múzeumkertben, majd 1862-ben parkosították a Horváth-kertet; 1866-ban megnyitották az Állatkertet, és parkosították a Vigadó teret és a szomszédos Petőfi teret.

1865-ben - egyelőre városligeti munkákra - Pest városa szerződtette Fuchs Emil kertészt.

Pest város fejlődése, a vele szaporodó parkokkal és fasorokkal 1867-ben már szükségessé tette egy városi kertészet megalapítását. Ezért a városligeti Páva-szigeten növényházakat és kertészfelügyelői épületet létesítettek. Fuchs Emil ekkor nevezték ki

főkertésznek, és ekkor bízták meg a pesti parkok és fasorok gondozásával. Pest, Buda és Óbuda csak 1873-ban egyesült, és ekkor lett Fuchs Emil az egész Főváros főkertésze.

Az első száz esztendő (1867-1967)

A Népligetben már a Fővárosi Kertészet megalakulása idején faiskolát létesítettek, mely alapját képezte mindmáig legnagyobb parkunk (112 hektár) kialakításának. 1870-ben megalakult a Közmunkák Tanácsa, s ez lendületet adott a két város, majd az egyesített Budapest parkosításának. 1873-74-ben megtörtént a Gellérthegy első fásítása, valamint a Lánchíd budai hídfőjének, és a Várbazárnak a parkosítása.

A század utolsó évtizedei Fővárosunk hatalmas fellendülését eredményezték. Sok nevezetes épülettel ekkor épült ki az akkor Sugár (ma Andrassy) út. Ezt az útvonalat már Kossuth Lajos is követelte. A Pesti Hírlap 1841. évi 18. számában így írt: *"Mindenek felett a Városerdőig (ma Városliget) nagy fasorok ültetése kívántatik. Mi szép és kényelmes leendő a pestiekre nézve az árnyas fasorok között, a Lánchídtól kezdve egészen a Városerdőig mintegy parkban sétálni, s kocsikázni, kikerülve a szűk, ronda Király utcát, s annak unalmas, vég nélküli házsorát."* Az Oktogonig a szerény levélzetű, ám a várost jól tűrő ostorfát telepítettek, majd az Oktogontól a kedvelt, és nagy díszítő értékű platánfák szegélyezték az utat. Amerikában ekkor már gyártani kezdték az autókat, a platánok majdani legyőzőit, ám itt, az Andrassy úton ez a küzdelem csak 70 év múlva dől el - az autók javára.

Fuchs Emil, és 1912-től utóda, Ilsemann Keresztély nemcsak hirdette a fák és kertek hasznát, hanem jócskán kivették részüket azok ültetéséből, létesítéséből. Néhány adalék:

1880 a Szervita tér, a Körönd, és a Múzeumkert parkosítása

1882 a Stefánia úti kocsikorzó megépítése

1886 a Városmajor építése

1892-95 a Döbrentei tér parkosítása, városligeti

parkfelújítások, Almássy tér, Széna tér, Bem tér, Mátyás tér és Várhegy parkosítása. Ekkor alakította át Ilsemann Keresztély a Népligetet angolkerthé és dendrológiai gyűjteménnyé

E korszak egyik legjelentősebb munkája a mai Köztársaság tér megépítése volt. E térnek sok neve volt; hívták már Baromvásár térnek, Széna piacnak, Újvásártérnek, majd 1902-től Tisza Kálmán térnek. Mai nevét 1946 óta viseli. E helyen létesült 1856-ban Pest első Gázgyára. Ekkor még világítógázt gyártottak, és a kezdetleges kohászat még nem igényelte a gázgyártás melléktermékét, a kokszt. Ezért azt eltemették, és a kokszmezők ma is ott húzódnak a Köztársaság tér alatt.

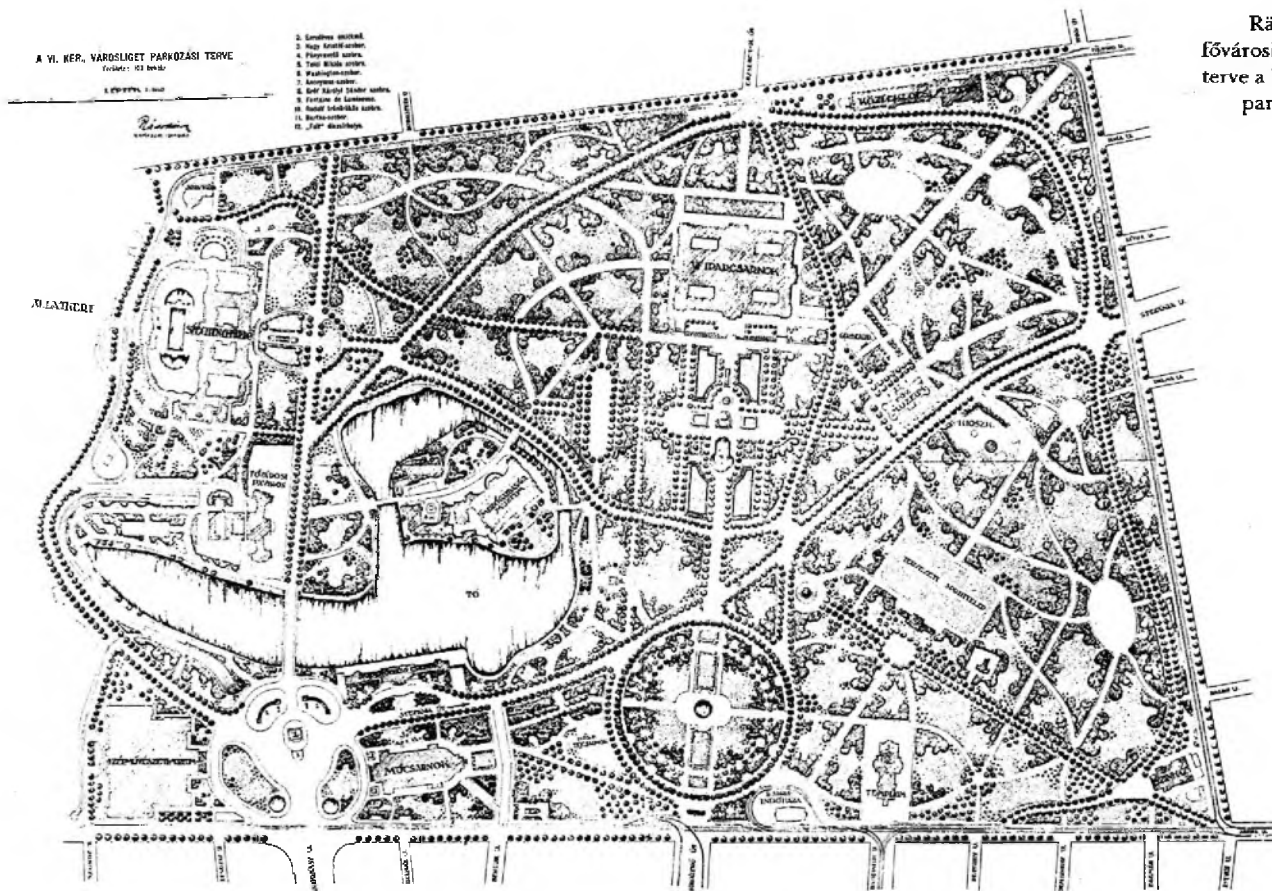
A két világháború közötti időszakból a Szent István park és a Tabáni park megépítése kívánkozik kiemelésre.

A II. világháborúban a parkok 90 %-a, a kertészeti épületek és felszerelések 40 %-a tönkrement. A felbecsült kár értéke közel 22 millió aranypengő volt. A háború utáni években a kertészek szomorú kötelessége volt a parkokban eltemetett halottak kihantolása és eltemetése. Ez főleg a városmajori és népligeti parkokban adott munkát a kertészeknek. Amikor a szomorú feladattal végeztek, a beteg fák gyógyítása következett.

Az 1950-es esztendőben Budapesthez csatolták a peremkerületeket, s ezzel ugrásszerűen megnőtt a Kertészet munkája is. Olyan terek kerültek a főváros fennhatósága alá, mint az egyedi szépségű Szentlőrinci Kossuth tér, az újpesti István tér, a rákosligeti Hősök tere, a pesterzsébeti Emlékezés tere, a csepeli Tanácsház tér, a Nagytétényi Kastélymúzeum kertje, a mátyásföldi Mátyás király tér, és a rákoskeresztúri Népkert. Ez utóbbi a Podmaniczky Kastély parkja volt.

Az 50-es években még a játszóterek is kaszárnyaszerűen egyformák voltak: betonlábakon álló piros pad, három hinta, két libikóka és homokozó. A korszak szellemének megfelelően "FŰRE LÉPNI TILOS!" táblák tarkították a fásított tereket. Ezidőben történt meg a Vérmező feltöltése és parkosítása, valamint a Népstadion parkosítása is. A monumentális Felvonulási tér kialakítása érdekében megkurtították a Városligetet, és lebontották az ott álló Regnum Marianum templomot.

1953-54-ben épült az első lakótelep a Béke úton. 1956 után egymás után létesültek a lakótelepek és a hozzájuk tartozó zöldfelületek. 1962-ben a Fővárosi Kertészet, a Budapesti Parképítő Vállalat, valamint a Dísznövénytermesztő és Értékesítő Vállalat (90 virágüzlet) összeolvasztásával megalakult a mammutintézmény, a Fővárosi Kertészeti Vállalat. A többprofilú

Räde Károly fővárosi főkertész terve a Városliget parkosítására (1927.)

vállalatnál első perctől kezdve ügyeltünk arra, hogy fő feladatunk a városi parkok és fasorok fenntartása legyen. Tahiban a Főkert számára 100 hektáros területet szereztünk faiskola céljaira. Ez fontos feltétele volt a Főváros fásításának.

Fellendülés és hanyatlás (1967-1992)

Visszatekintve az utolsó 25 évre, ennek első fele volt a fellendülés, második fele pedig a hanyatlás.

A fellendülés azzal a nagyarányú lakásépítéssel volt kapcsolatos, amely 1956 után vette kezdetét. A lakások először hagyományos technológiával, majd blokkos módszerrel, végül házgyári pannellel épültek. Budapest 815.000 lakásából mintegy 230.000 a lakótelepeken található. A kertészek számára a lakótelep a tömeges parkosítást jelentette. Ekkor vezettük be a nagy fák építőipari módszerekkel való átültetését. 1970-ben például, amikor elkészült a Metró Blaha Lujza téri állomása, egyetlen éjszaka 20-30 éves fákat ültettünk ki a térre.

Tömegesen, gyári módon építettük a lakótelepi parkokat, így ma, a 125. évfordulón a budapesti - összesen 2.000 hektárnyi - zöldfelület mintegy fele a lakótelepeken található.

Ám nem csupán a lakótelepeken dolgoztunk. Az 1970-es évtizedben elvégeztük az évszázad két legnagyobb parképítését. Az első a Városliget volt. Innen 1972-ben kitelepítették a Nemzetközi Vásárt, így 23 hektár, eddig elfoglalt területet lehetett visszaadni a közönségnek. 116 millió forintos költséggel átépítették az egész Városligetet; ilyen nagy összeget még soha nem fordítottak nálunk parképítésre.

Ezzel egyidőben már dolgoztunk másik nagy munkánkon, az óbudai Hajógyári sziget parkosításán. A sziget nyugati oldalán a galériaerdő már évszázadok óta létezett, ám a sík területen - mintegy 60 hektáron - cukorrépat termelt az Óbudai Termelőszövetkezet. Mintegy 80 millió forint költséggel itt kellett parkot építeni. A 66.000 fával és természeti együttesével megáldott park a nyugalom és a felüdülés szigete.

A hanyatlás első jelei már a siker éveiben megmutatkoztak. Azzal kezdődött, hogy a panelházak "motorjai", a házgyarak ontották az összeszerelni való elemeket. Ezt az iramot a Főváros Tanácsa nem tudta területelőkészítéssel követni. Nem győzte rendelkezésre bocsátani a közművesített területeket. A Főváros vezetői viszont a megépített lakások számával elszámolni tartoztak a felső pártszervek felé. A Városházán ekkor megszületett az új találmány, az "intenzifikálás". Ez azt jelentette, hogy a megépült zöldfelületekre építették az új házakat, azzal a jelszóval, hogy "ott már úgys van közmű". A szakemberek azonban jól tudják, hogy a közműveket 8 %-os

rátartással tervezik, így az új házak ellátására nem lehetnek elegendők. Az intenzifikálás tehát azzal járt, hogy fel kellett szednünk a már megépült parkfelszereléseket, ki kellett ásnunk a már elültetett virágokat, majd az oda épített házak miatt ki kellett cserélni a közművezetéseket is. Így történt ez az Újpalotai, Lakatos utcai, békásmegyeri, kelenföldi, és majd mindegyik lakótelepen.

1980-ban éreztük először, hogy nincs már pénz új parkok létesítésére, és egyre kevesebb jut a meglévők fenntartására is. A parkok fenntartását a Főváros minimális anyagi fedezettel kiadta a kerületeknek. Írtam én ekkor fűnek-fának; a válasz mindenhol az újonnan felfedezett demokrácia volt, melynek szólamai elsétáltak szakmai érveim mellett.

Az elmúlt tíz esztendőben mindenki tapasztalhatta a parkok leromlását. Ez nem az én utódaimon múlt, mert ők nem felejtették el szakmájukat és felelősségérzetüket. Nem kaptak azonban pénzt, és megjelentek a versenytársak is. A becsületes vállalkozás még nem terjedt el nálunk, és akadtak, akik csak a pénzt vették fel a tanácsoktól, később az önkormányzatoktól, s nem adtak érte tisztességes munkát.

A jövő

A Főváros zöldfelületi rendszere egységes egészet alkot a város szöveteiben. Alapvetően szigetes elrendezésű, s ezt - most nem részletezendő okokból - egyre inkább ki kell egészíteni sugaras és gyűrűs elemekkel. A rendszer elemei - például a parkok és fasorok - átfogó hatásuknál fogva nem szabdalhatók szeletekre mesterséges közigazgatási határok által. A Köztársaság tér, a keleti Vároldal beépítési szándéka, a Hajógyári sziget tervezett építkezései, a Nehru park, a tabáni tervek és hasonló szándékok elleni tiltakozás megmutatta, hogy a lakosság egyre nehezebben viseli el a zöldfelületek beépítését. Egy város, amely hazánk területének fél százalékán a levegőszennyezés 25 százalékát kénytelen elviselni, érzékenyen reagál minden fa, vagy akár egy cserje elvesztésére is.

Szakmai okokból, és a már vázolt egyéb körülmények miatt nem lehet eltekinteni a Főváros egységes zöldfelületgazdálkodásától. Ezért a a többi európai város és a régi Budapest mintájára ki kell alakítani a Városházán a főkertészi intézményt, és be kell vezetni a zöldfelületek megóvásának, fenntartásának és fejlesztésének egységes szabályozását. Az e téren tapasztalható igazgatási szétaprózottság nem tűrhető sokáig, mert jóvátehetetlen károkat okozhat.

Ezek után ki kell alakítani a fent vázolt feladatokra alkalmas szervezetet. Itt már figyelembe lehet venni a budapesti kerületek önálló jogállását, mert egyetlen Kertészeti valóban nem alkalmas 2.000 hektár (20 millió m²) parkfelület, és több mint félmillió utcai sorfa gondozására.

A feladatot és az ennek megfelelő szervezetet a következő módon lehetne meghatározni:

A kiemelt zöldfelületeket - körülbelül 500 hektárt - és a fővárosi jelentőségű utcák fasorait - kb. 60.000 sorfát egy központi kertészeti szervezetnek kellene fenntartania. E központi szervezet felkészültségénél fogva - megrendelésre - vállalhatja kerületi feladatokat is. A parképítés üzleti vállalkozásként leválasztható. A parkfelújítást azonban a központi szervezetnek kellene végeznie, mert ez alig különíthető el a fenntartástól. A központi kertészet nonprofit vállalkozás lenne, költségvetésből működne, mert szolgáltatásait nem árutermelésként végezné.

A 125 éves Fővárosi Kertészet tehát jelentős sorsfordulóhoz érkezett. A Fővárosi Önkormányzaton múlik, hogy mit hoz ez a sorsforduló. Nem tehetik tönkre a kertészetet, mert ezzel 125 évvel utaznának vissza a múltba, s nincs az a pénztelenség, amely erre mérséket adna. Nem szabad elfelejtenünk, hogy egy város rendezett, vonzó képét legolcsóbban az ápolott növényzettel lehet megteremteni, nem beszélve most a növényzet elsőrendű közegészségügyi és esztétikai jelentőségéről. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a Fővárosi Kertészet legnagyobb kincse a meglévő szakmai-szellemi kapacitás.

Bízom a bölcsességben, amely a 125 éves Budapesti kertészetet nem ítéli pusztulásra hanem megadja neki az újjászületés lehetőségét.

Budapest, 1992. július

A ZÖLDFELÜLETGAZDÁLKODÁSRÓL (Beszélgetés Radnóczy Péterrel, a Fővárosi Polgármesteri Hivatal főelőadójával)

Illyés Zsuzsa: Kevés polgármesteri hivatalban találunk zöldfelületekkel, illetve környezetvédelemmel foglalkozó szakembereket. Budapest kerületeinek többségében vannak szakemberek, de talán a Fővárosi Önkormányzatnál dolgozik legrégebben az a táj- és kertépítésmérnök, akül sokan főkertésznek gondolnak. Mióta is dolgozol hivatalnokként, és mi a feladatod?

Radnóczy Péter: 1987 óta dolgozom az azóta többször átszervezett Közmű Ügyosztályon. Kezdetben - mivel több megüresedett munkakört söpörtek össze számomra - a fővárosi temetők, közparkok, a köztisztasági és kéményseprési feladatok egy része tartozott hozzám. Ma már tisztán a kertészeti felada-

tokkal foglalkozom, mint főelőadó. Tehát nem én vagyok a főkertész, de ilyen tisztség nincs is a polgármesteri hivatalokban. A kertészeti hivatalok és a főkertészség ugyanis több mint harminc éve nem léteznek. Azonban a városi kertészeti vállalat, illetve a közterületeket gondozó szocialista nagyvállalatok tevékenysége a szakszerű fenntartással és az egységes ápolási normákkal bizonyos értelemben helyettesítette a hivatalt.

Illyés Zsuzsa: Később felálltak az önkormányzatok és megalakultak a szakbizottságok. A kertészeti nagyvállalat eredeti monopolhelyzete az erősödő magánvállalkozásokkal egyidőben úgy látszik, véglegesen eltűnt. Ki felügyeli ma a települések parkjait, zöldfelületeit?

Radnóczy Péter: A mindennapos teendőket a polgármesteri hivatalok szakemberei látják el; a fejlesztésekről és pénzeszközökről a képviselőtestületek döntenek. Budapesten a helyzet azzal bonyolódik, hogy a kerületek mellett a Fővárosi Önkormányzat is felügyel bizonyos területeket, és igyekszik egy egységes, az egész várost átfogó koncepciót érvényesíteni. Sajnos saját tapasztalataim alapján azt kell mondanom, hogy a hivatalnokok és képviselők tevékenysége nagyon kevésbé épül össze, a gyakorlatban szinte nincs is átjárás a két tábor között. A hivatalnoki felterjesztések csak hosszadalmas út után juthatnak a testület elé; a szakbizottságokban, ahol a döntések születnek, nem mindig vannak ehhez a kérdéshez is értő szakemberek. Azt kell mondjam, a képviselők kevésbé támaszkodnak a hivatalnokok szakértelmére, és arra a tapasztalatra, amit a mindennapi munka során szerettek.

Illyés Zsuzsa: Egy rendezési terv készítése kapcsán mi is tapasztaltuk, hogy a hivatal és a képviselők között az egyetlen átjárási lehetőséget a tervező személye jelentette.

Radnóczy Péter: Ez új feladat a tervező számára. Hogy mennyire tudja a közvetítő szerepet felvállalni, persze alkat kérdése is. Érdekes, hogy a Margitsziget rendezési tervének kapcsán éppen az építésztervező volt az, aki ezt remekül csinálta! (Péterfia Borbála - BUVÁTI) Jelentősen elősegítette, hogy a főváros és a XIII. kerület között megállapodások szülessenek.

Illyés Zsuzsa: Miért, kié a Margitsziget?

Radnóczy Péter: Jelenleg még többnyire tisztázatlanok a tulajdonviszonyok, nem történt meg teljesen a parkok tulajdonba adása. Budapest parkjait, és a fasorok közül a kiemelt jelentőségűeket a főváros tartja fenn. Ebből a helyzetből olyan lehe-